

נייר עמדה שיתופי – תוצר לדוגמה

1212

תשפ"ו

ליחסים בתוך המשפחה עשויות להיות השלכות הרות גורל-
האם חטאה שרי ביחסה אל הגר וישמעאל?

רחל לוי
נגד

אורי כהן
בעד

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

ההבטחה של אלוהים לאברהם כי "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל" (בראשית י"ב, פסוקים ג', ז') וההבטחה שאברהם יחזיק בן משלו (בראשית ט"ו, פסוק ד') אינה מתיישבת עם עקרוּתה של שרי (בראשית ט"ז, פסוק א') ואמירתו של אברהם "הֲלֹא לִי לא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בִנִּי בִּיְתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי" (בראשית ט"ו, פסוק ג').

שרי מחליטה לעשות מעשה. היא מציעה לתת לאברהם את שפחתה הגר לאשה על מנת שתיבנה ממנה ואברהם יזכה לבן וכך תתממש ההבטחה שניתנה לאברהם על ידי האלוהים. ואכן "וַיָּבֹא אֶל-הַגֵּר וַתְּהַר" אבל כשהגר הרתה "וַתִּקַּל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ" (בראשית ט"ז פסוק ד'), הגר מתנשאת מעל שרי, ומרקם היחסים בתוך המשפחה נפגם. שרי פונה לעזרת אברהם לאור התנהגות הגר ואומרת לו "חֲמָסִי עָלֶיךָ אֲנֹכִי נָתַתִּי שְׁפָחָתִי בְּחִיקְךָ וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאֶקַּל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ", שרה טוענת שאברהם גרם לה עוול ודורשת מאברהם שיעמוד לצדה באופן בולט יותר. והוא מצידו אומר לשרי "הִנֵּה שְׁפָחָתְךָ בְּיָדְךָ עֲשִׂי-לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ".

שרי מענה את הגר וזו בורחת אל המדבר. בפרק כ"א אנו עדים לקונפליקט נוסף בין שרה להגר שפחתה וישמעאל בנה, שקרה לאחר לידת יצחק, שבעקבותיו שרה דורשת לגרש את הגר וישמעאל ואברהם עומד שוב באמצעו של הקונפליקט. לפיכך נשאלת השאלה האם חטאה שרי ביחסה אל הגר וישמעאל?

שתי גישות לסוגיה זו: האחת רואה פגם בהתנהגותה הבלתי מוסרית של שרי כלפי הגר ובנה. אחרת המבינה הנותנת לגיטימציה והבנה להתנהגות זו של שרי כלפי הגר ובנה. פרשנים רבים דנו בסוגיה זו כדוגמת יהושע מנחם רוזנברג, שמתייחס לבראשית כ"א

(יהושע מנחם רוזנברג, על גירוש הגר ובנה מבית אברהם, בראשית כ"א, <https://www.daat.ac.il/daat/tanach/tora/al-gerush-2.htm>).

יהושע מנחם רוזנברג אינו פוטר את שרי מביקורת ומציין שהעינוי שהפעילה כלפי הגר קשה מבחינה מוסרית יחד עם זאת, הוא מדגיש שיש להבין את מעשיה בהקשרם – כתגובה אנושית למרידה של הגר ולשמירה על מקומה ועל עתיד יצחק. וכן משה עימנאלי (משה עימנאלי, אברהם מול שרה והגר, בראשית יא, כז- כט; טז; כא, ט-כא, <https://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/betmikra/avraham.htm>).

משה עימנאלי טוען כי אין לראות את שרי כחוטאת ביחסה להגר וישמעאל אלא יש להבין את מעשיה: חוקי המזרח הקדום מאפשרים לגבירה להחזיר את שפחתה למעמדה לכן לאור העובדה שהגר זלזלה בשרה, ניתן לראות את תגובת שרי כלגיטימית.

בעד/פרשנות א'

בעד/פרשנות א

(טענה) שרה לא חטאה ביחסה אל הגר ובנה. דעה זו מבינה ונותנת לגיטימציה להתנהגותה של שרי כלפי הגר ובנה.

(טיעון= הסבר +נימוק + ובסוף) הביקורת מופנית כלפי הגר אשר מרדה בגבירתה שרי, ולא ראתה בה כגבירתה ובכך פגעה בכבודה. כשפחה היא אינה יכולה לנהוג כרצונה ולכן התנהגותה כלפי שרי הייתה פסולה. אלחנן סמט אומר
(אלחנן סמט, "ותענה שרי" - האם "חטאה אמנו בעיניו הזה"? ,
<https://www.daat.ac.il/daat/tanach/samet/b3-2.htm>)

: "כך או אחרת, ודאי שהתנהגותה של הגר מגונה: לא זו בלבד שיש בה התאכזרות לאישה עקרה, אלא שיש בה גם כפיות טובה כלפי גבירתה, אשר נתנה אותה לאברם לאישה, ואשר בזכותה הרתה לו". אלחנן מטיל דופי בהתנהגותה של הגר ורואה בה התנהגות לא ראויה כלפי שרה העקרה, שהטיבה עימה בכך שנתנה לה להרות מאברם. הוא רואה בהתנהגותה של הגר ככפיות טובה.

שרי התעלתה על עצמה, בנותנה את הגר לאברם כדי שייבנו ממנה, אך זו הרגישה כי היא יכולה להרשות לעצמה להתנכר לשרי ולהרגיש במעמד אחר ומתנשא מעל שרי. שרי חשה עלבון והייתה במצוקה לכן היא פונה לאברם כדי שיעזור לה, אך הוא לא עושה דבר ומשאיר אותה עם תחושותיה והניכור שהיא חשה בהתנהגותה של הגר כלפיה.

בנוסף (הסבר נוסף + ובסוף +ומקור חיצוני)
ההתנשאות הזו על שרי, אינה מיוחסת רק להגר אלא גם לבנה: "ותרא שרה את-בן-הגר המצרי, אשר- ילדה לאברהם--מצחק" (כ"א פסוק ט') ופונה לאברהם בדרישה: "גרש האמה הזאת, ואת-בנה: כי לא יירש בן-האמה הזאת, עם-בני עם-יצחק". רש"י אומר)
בראשית כ"א פסוק ט, מאגר ספרות קודש,
<https://kodesh.snunit.k12.il/comment/t01219.htm> : "אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון

ירושה, שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין, אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים, שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו". ישמעאל צחק בשרי והתגרה בה במקום מאד רגיש אצלה בנה יצחק. בשל כך הרוויח ביושר משרה את הכינוי המזלזל "בן האמה". ישמעאל מתנשא ומטיח בפניה את חוק הבן הבכור היורש "פי שנים", בכל אשר-ימצא, לו". (דברים כ"א, יז).

נגד/פרשנות ב'

נגד/פרשנות ב

(טענה)גישה הרואה פגם בהתנהגותה של שרי כלפי הגר ובנה- לדעה זו יש הרואים בהתנהגותה של שרי כלפי הגר ובנה, התנהגות בלתי מוסרית ולא ראויה. שרה מענה את הגר עד שזו בורחת מפניה אל המדבר, מקום שעלול לקרות להם הנורא מכל. (טיעון= הסבר +נימוק +ובסוף) רד"ק אומר (רד"ק על בראשית ט"ז פסוק ו' ,ספריא,

https://www.sefaria.org.il/Radak_on_Genesis.16.6.2?l=ang=he)

: "ולא נהגה שרי בזה [בעיניו] לא למידת מוסר ולא למידת חסידות. לא מוסר – כי אף על פי שאברם מחל (ויתר) לה על כבודו ואמר לה "עשי הטוב בעיניך", היה ראוי לה למשוך את ידה (להימנע) לכבודו ולא לענותה. ...כי אין ראוי לאדם לעשות כל יכולתו במה שתחת ידו (למי שכפוף לו). מה שעשתה שרי לא היה טוב בעיני האל כמו שאמר [בהמשך] המלאך אל הגר: "כי שמע ה' אל עונייך והשיב לה, להגר, ברכה תחת עינוייה". שרי לא נוהגת במוסריות ובהגינות כלפי הגר וגם כלפי אברם. שרה הייתה צריכה להניח להגר לנפשה ולא לענות אותה, גם כאשר אברם אמר לה לעשות בה כרצונה. הרד"ק מותח ביקורת על מידותיה של שרה שמעשיה אינם טובים בעיני ה'. המילה "ותענה" מדגישה את הביקורת על התנהגותה של שרי כלפי הגר ובנה.

כמו כן בהתגלות של מלאך ה' אל הגר ובפניה אליה הוא אומר "כי שמע ה' אל עוניך" (ט"ז, יא), יש בזה להבין כי הגר היא קורבן להתנהגותה הלא ראויה של שרי.

(טיעון=הסבר +ובסוף)עמדה זו מקבלת חיזוק מדברי חיים חיון במאמר דעה שכתב (חיים חיון, פעם למעלה ופעם למטה, 929, "פעם למעלה ופעם למטה" במאמרו הוא הוא עושה הקבלה בין

הסיפור של הגר המעונה, שבורחת אל המדבר ונושעת על ידי האלוהים, לסיפורם של בני ישראל העבדים המעונים במצרים, היוצאים אל המדבר ונושעים על ידי האל: "...אולם כאן, אבוי לאותה בוושה, התהפכו היוצרות. אנחנו הרעים, ואלוהים אינו לצדנו". כמו כן חיון מתייחס לציוויים המקראיים המצווים את בני ישראל על יחס ההומאני כלפי הגר, כדוגמת "וְאֶהְיֶתָּה אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (דברים י', י"ט). הוא טוען, שהגר במעמד של גרה בביתם של אברם ושרי, לא קיבלה יחס הומאני משרי בפרק ט"ז. בעיניו הגר הוא רואה דופי בהתנהגות שרי כלפיה ורואה במעשיה חטא.

לכן כאשר שרי מגרשת את הגר ובנה ניתן להבינה ולא ניתן להאשים אותה בהתנהגות זו.

הפשרה המוסכמת

(סיכום עד כה של שתי הדעות השונות- יש לחזור על עמדות הכותבים)
יש הטוענים כי חטאה שרי בהתנהגותה כלפי הגר, היא נהגה בה בדרכ לא מוסרית וראויה. עינויה ובריחתה של הגר למדבר העמיד בסכנת חיים את קיומה וקיום בנה.
בניגוד לעמדה זו יש הטוענים כי לא חטאה שרי בהתנהגותה אל הגר ובנה וכי בהתנהגותם של השניים כלפיה אפשר להבין את התנהגות שרי כלפיהם.
(גיבוש העמדה המשותפת) לאור מה שהוצג ניתן להסיק כי המסקנה הנובעת מהאמור לעיל /נראה כי (הטענה) יש לקבל בהבנה את התנהגותה של שרי כלפי הגר ובנה.
(הסבר ונימוק) בפרק ט"ז שרי עמדה בסיטואציות קשות ונותרה לבדה בהתמודדות עימן. תחילה עקרותה העומדת בניגוד להבטחות שניתנו לאברהם שאין היא יכולה לעמוד בציפיות ממנה. ההחלטה לרצות את אברהם ולתת לו את הגר שיבנו ממנה, התגלתה כקשה ממש עבודה. על אף מצבה הנפשי הקשה, היא מוותרת על הזכות להיות אם שממנו יבנה עם גדול, ולהעניק את הזכות הזו להגר שפחתה. שרי פועלת ברגישות, בהוגנות ובאנושיות ובהתאם לחוק הנהוג במזרח הקדום, חוק נזי האומר כי ניתן להביא בן לבעלה משפחתה.
יתרה מכך גם כאשר גמרה אומר להעניק את השפחה לאברהם, לא ציפתה כי זו תתנשא עליה ותתפוס את מקומה לצד אברהם אבי האומה. הגדיל לעשות ישמעאל שהמשיך בהתנשאותו על שרי, מקניט מתגרה וכפוי טובה, בעת לידת בנה יצחק, וייחס את הבכורה לעצמו ולא לבנה של הגבירה. הגר וישמעאל נהגו בשרי בחוסר רגישות ואמפטיה למצבה המורכב של שרי. לכן לא ניתן לשפוט את שרי שבנוסף לעקרותה, עוברת ייסורים קשים מעצם נתינת שפחתה לבעלה כדי שיבנה ממנה, מכך שאברהם אינו מצדד בה ונשאר אדיש להתנהגותה של הגר כלפיה. שרי נשארת לבד לנהל את הסיטואציה שנוצרה, ולכן התנהגותה אל הגר היא להשיב במעט את כבודה האבוד ולהשיב את מעמדה כגבירה. גם בפרק כ"א שרה שוב נתקלת בהתנהגות לא ראויה מצד ישמעאל וכאם שדואגת לבנה היא מבקשת לגרש את ישמעאל ואימו. כמו כן בעינוי שרי את הגר היא פועלת על פי חוקי המזרח הקדום- חוק חמורבי: "כי ייקח איש אישה (שלא ילדה לו ילדים), והיא תיתן את שפחתה לבעלה, ותלד לו בנים, ואחר כך תשווה עצמה לגבירתה (כלומר: תתנשא על גבירתה), גבירתה לא תמכור אותה, מפני שילדה בנים, אבל לעבדות תשיב אותה, ותמנה אותה בין השפחות". לפי חוק זה, שפחה המתנשאת מעל גבירתה, כעונש לא נמכרת לעבדות והגבירה יכולה להשיבה למקומה ומעמדה כשפחה ולהשיב לה כגמולה- על פי תפיסת הגמול.
(סיכום הדעה המשותפת) לכן לדעתנו אין לגנות את שרי על התנהגותה כלפי הגר ובנה, ניתן להבינה לאור התנהגותם של השניים ולאור חוקי המזרח הקדום שנותן לגיטימציה ומחזק התנהגות זו כלפי שפחה המתנשאת מעל גבירתה.

מושגים

מושגים: הבטחה אלוהית, עבדות, חוק הבן הבכור היורש, חילופי כינויים, חוקי מזרח קדום
תפיסות: תפיסת גמול
ערכים: יחס ההומאני (כלפי הגר), מוסר, כפיות טובה

מקורות

יהושע מנחם רוזנברג, תשס"א, על גירוש הגר ובנה מבית אברהם, בראשית כ"א, , מכללת הרצוג, דעת, ,
משה עימנואלי, תשל"ה, אברהם מול שרה והגר, בית מקרא ס"ג, תמוז תשל"ה,
רד"ק, , , ספריא, לבראשית ט"ז פסוק ו'
חיים חיון, , פעם למעלה ופעם למטה, 929, בראשית ט"ז
אלחנן סמט, , "ותענה שרי" - האם "חטאה אמנו בעינוי הזה"? , , מכללת הרצוג, דעת, בראשית ט"ז
רש"י, , , מאגר ספרות קודש, בראשית כ"א פסוק ט'